

ISSN
ISSN 2992-9229

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

**2024 №2
(4)**

Samarqand-2024

ISSN 2992-9229

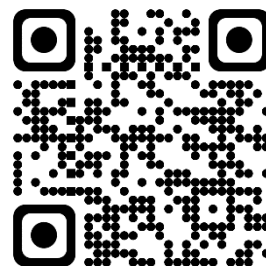
TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston); Hakim XUSHVAQTOV – f-m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston); Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., professor (O‘zbekiston); Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);	Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hotam UMUROV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston); Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya); Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya); Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya); Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya); Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH); Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya); Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya); Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon); Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya); Foziljon SHUKUROV – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Feruza JUMANIYAZOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Feruza Manukyan – Phd (O‘zbekiston); Mas’ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston); Texnik xodim: Raxmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодуллал МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хотам УМУРОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

Фозилжон ШУКУРОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОВОДА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза МАНУКЯН – Phd (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир
БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ
(Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)
Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)
Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khotam UMUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abdusalam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Foziljon SHUKUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hotam UMUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Fozilcon ŞUKUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA OID TADQIQOTLAR

Qosimjon SODIQOV

«DEVONU LUG‘ATI-T-TURK» MATNIDAGI HARAKAT BELGILARI VA TURKIY SO‘ZLARING O‘QILISHI MASALASI.....9

Hamidulla DADABOYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA QORAXONIYLAR DAVRI SAVDO-MOLIYA ISTILOHLARI TIZIMINING AKS ETISHI.....19

Shuhrat SIROJIDDINOV, Zulxumor XOLMANOVA

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING ADABIY-MA‘RIFIY QIYMATI.....27

Jo‘ra XUDOYBERDIYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING O‘ZBEK TARJIMONLARI VA ULARNING TARJIMALARI NASHRLARI HAQIDA.....35

Baxtiyor ABDUSHUKUROV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DAGI O‘G‘UZCHA SO‘ZLAR.....49

Vazira ALIMBEKOVA

JANUBI-SHARQIY ANDIJON LINGVOAREALI LEKSIKASINING “DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA MUNOSABATI.....58

Alima PIRNIYAZOVA

MAHMUD KOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘AT-IT-TURK” ASARI VA QORAQALOQ TILI71

Umurzoq JUMANAZAROV

FITRAT “DEVONU LUG‘ATIT TURK” TADQIQOTCHISI.....78

Shuxrat ABDULLAYEV

“DEVONU LUG‘ATI-T-TURK”NING O‘ZBEK VA QORAQALPOQ TILI LEKSIKASIDA TUTGAN O‘RNI86

Ahrorbek AZIZOV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA XALQ O‘YINLARI TALQINI.93

Sarvar QO‘LDOSHEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” DA DAVLATCHILIK BELGILARI103

Ozoda SHARIPOVA

“DEVONU LUG‘OT-AT TURK” ASARIDA KELITIRILGAN VATAN VA VATANPARVARLIK MAVZUSIDAGI PAREMALARNING SEMANTIK TADQIQI.....111

TURK DUNYOSI TADQIQOTLARI

Sirojiddin XO‘JAQULOV

TOJIK MA‘RIFATPARVARLIK VA JADID ADABIYOTIDA TURK TANZIMAT DAVRI ADABIYOTINING TA‘SIRI.....117

Osman EMIN

BALKAN TÜRK EDEBİYATI’NDA TÜRK DÜNYASI128

Muso YULDASHEV

LOTIN YOZUVIGA ASOSLANGAN YANGI O‘ZBEK ALIFBOSI VA TURK-RUN YOZUVI TARIXIGA BIR NAZAR139

Shohista JUMANOVA

CHO‘LPON POETIKASI (UNING NASRIY ASARI : “KECHA VA KUNDUZ” ASOSIDA)145

TURKIY AXALQLARNING IJTIMOY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Мирвари ИСМАЙЛОВА

КУЛИНАРНЫЙ КУЛЬТ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ152

Oybek BARZIYEV

HIJRON MAVZUSI BILAN BOG‘LIQ AN‘ANAVIY POETIK TURKUMLAR (*Milliy uyg‘onish davri o‘zbek, qozoq, arman she‘riyati misolida*)162

KITOB TANITUVI / KITAP TANYŞDYRYŞ / BOOK REVIEW168

AZIZ MUSHTARIY!

Qadim o'tmishga ega bo'lgan har bir xalqning madaniyat va sivilizatsiya hamjamiyatida o'z izini qoldirgan asarlar mavjud. Shu jihatdan turkiy sivilizatsiyaning madaniy kodlarini ochib beruvchi va har o'qilganida yangidan yangi ma'nolar olamini ochuvchi turkologiyaning durdona asarlaridan biri “Devonu Lug'otit Turk”dir. Ma'lumki, YUNESKO Bosh Assambleyasining 42-sessiyasida qabul qilingan qaror bilan 2024-yil Mahmud Koshg'ariyning “Devonu Lug'otit Turk” asari yozilganining 950 yilligi sifatida nishonlash belgilandi. Shu nuqtai nazardan, Ilmiy kengashimiz qalam va minnatdorchilik qarzi sifatida jurnalimizning 4-sonini Turk dunyosining bu noyob xazinasini yana bir bor kashf etish va uning muallifini hurmat bilan yodga olish maqsadida uni maxsus son sifatida nashr etishga qaror qildi.

Bu sonda “Devonu Lug'otit Turk”da xalq o'yinlari, Janubi-Sharqiy Andijon leksikologiyasining “Devonu Lug'otit Turk” bilan aloqasi, Qoraxoniylar davri savdo-iqtisodiy leksikasining devonda aks ettirilishi, devonning o'zbekcha tarjimalari va tarjimonlar, devon matnidagi harakat belgilari va turkiy so'zlarni o'qish masalalari, devondagi davlatchilik tamoyillari, asarning o'zbek va qoraqalpoq tillari leksikologiyasidagi o'rni, vatan, vatanparvarlik haqidagi paremalarning semantik tahlili, kitobning adabiy-pedagogik ahamiyati, o'g'uzcha so'zlar, tojik va jadid adabiyotida turk tanzimat davri adabiyotining ta'siri mavzusiga oid maqolalar o'rin olgan.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

Each nation with a rich history has works that have profoundly influenced its cultural and civilizational landscape. Among such treasures in Turkology is the masterpiece Devonu Lugatit Turk, which unveils the cultural codes of Turkish civilization and reveals new layers of meaning with every read. In recognition of its significance, the 42nd UNESCO General Assembly designated 2024 as the 950th anniversary of Mahmud Kashgari's Devonu Lugatit Turk. In celebration, our Scientific

Council has decided to dedicate the 4th issue of our magazine to honoring this unparalleled work and its esteemed author.

*This issue will explore various topics related to *Devonu Lugatit Turk*, including traditional folk games, the relationship between Southeast Andijan lexicology and the *divan*, reflections of the trade and economic lexicon of the Karakhanid period, Uzbek translations and their translators, interpretations of Turkic words in the *divan*, principles of statehood, and semantic analysis of poems focused on homeland and patriotism. Also featured are articles on the book's literary-pedagogical value, the presence of *Ugz* words, and the influence of Turkish Tanzimat-era literature on Tajik and contemporary literature.*

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

*Kadim geçmişi olan her milletin kültür ve medeniyet camiasına damgasını vurmuş eserleri vardır. O bakımdan Türk medeniyetinin kültürel kodlarını ortaya koyan ve muhtevasıyla her okunuşta yeni açılımlar sağlayan Türkolojinin başyapıtlarından biri de asırlar boyu elden ele dilden dile dolaştırılan *Kitâbu Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserdir. Bilindiği üzere UNESCO Genel Kurulu'nun 42. oturumunda alınan kararla 2024 yılı, Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinin yazılışının 950. yıl dönümü olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda Bilim Kurulumuz, bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 4. sayısını; Türk dünyasının bu eşsiz hazinesini bir kez daha keşfetmek ve müellifini saygıyla hatırlamak adına özel sayı olarak yayımlamaya karar vermiştir.*

*Bu sayıda “*Dîvânu Lugâti't-Türk*’te halk oyunları, Güneydoğu Andican leksikolojisinin *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile ilişkisi, Karahanlılar Dönemi ticari-iktisadi istilahların *dîvâna* yansımaları, *dîvânın* Özbekçe tercümelemleri ve tercümanlar, *dîvân* metnindeki hareket fiilleri, işaretler ve Türkçe sözlerin okunma sorunları, *dîvânda* devletçilik prensipleri, eserin Özbek ve Karakalpak dilleri leksikolojisindeki yeri, *dîvânda* geçen vatan ve vatanperverlik konularındaki paremlerin (atasözlerinin) semantik tahlili, kitabın edebî ve pedagojik kıymeti, Oğuzca sözler, Tacik ve Cedit Edebiyatı’na Tanzimat dönemi Türk Edebiyatı’nın etkisi, Türk Bitig Taşları’nın Semerkant vilayeti Karluk şiveleriyle münasebeti, Çolpan’ın poetikası, hicran temasıyla ilgili geleneksel poetik birlikler” gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.*

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

У каждого народа с древней историей есть произведения, оставившие след в общности культуры и цивилизации. В этом отношении раскрываются культурные коды турецкой цивилизации, шедевры тюркологии, открывающие мир новых смыслов каждый раз, когда его читают, одним из таких произведений можно назвать- «Диван лугат-ат-турк». Как известно на 42 сессии Генеральной Ассамблеи ЮНЕСКО принято решение о праздновании 950-летия сборника тюркских наречий Махмуда Кошгари «Диван лугат-ат-турк» в 2024 году.

С целью почтить память великого ученого наш научный совет решил посвятить 4 -й номер журнала этому уникальному сокровищу турецкого мира и опубликовать его в виде специального выпуска. Статьи этого сборника посвящены народным играм, представленным в «Диван лугат-ат-турк»; связь Южно-Шарайской Андижанской лексикологии с «Диван лугат-ат-турк», отражению в торгово-экономической лексики эпохи Караханидов в словаре; узбекским переводам и переводчикам словаря, принципам государственности, месту узбекской, каракалпакской лексики в произведении; семантическому анализу паремий о родине и патриотизме, значению литературно-педагогической составляющей книги; исследованию огузских слов в таджикской и джадидской литературе; тюркской литературе периода танзимата.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARI HAQIDA!

Eng qadimgi turkiy til tadqiqotchilaridan biri bo‘lgan Mahmud Koshg‘ariy, o‘zining yuksak lingvistik bilimlari bilan turkologiyaga beqiyos hissa qo‘shgan. U Turk dunyosining til, adabiyot va umuman madaniyat jihatdan Markaziy Osiyodagi eng yorqin davri hisoblangan Qoraxoniylar davrida yashagan. Madrasayi Hamidiyye va Madrasayi Sajiyyeda tahsil olgan olim, turk dunyosiga ikkita noyob xazinani taqdim etgan bo‘lib, bular “Devonu lug‘otit Turk” va “Javoqir un-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asarlaridir. “Devonu lug‘otit Turk”ning asl qo‘lyozmasi bizgacha yetib kelmagan. Dunyodagi yagona nusxasi Muhammad b. Abu Bakr ibni Abulfath Damashqiy tomonidan ko‘chirilgan. Bu nusxani Ali al-Emiriy qo‘lga kiritgan. Koshg‘ariyning devonda tilga olingan, ammo bugungi kungacha yetib kelmagan “Javoqirun-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asari esa yo‘qolgan. Xuddi bir paytlar turklar orasida tarqalgan “Buyuk Xon Ato Bitig” va “O‘g‘uznoma” asarlari kabi bu kitob ham turkologiyaning yo‘qolgan asarlaridan bo‘lib, bugungi Ali Amiri Afandilarni, haqiqiy kitob do‘stlarini kutmoqda...

“Devonu lug‘otit Turk” asari Qoraxoniylar davri turk olimi va yozuvchisi Mahmud Koshg‘ariy tomonidan 1072-1074-yillar orasida yozilgan. O‘z davrining eng mashhur olimlaridan hisoblangan Mahmud Koshg‘ariy bu asarni yozgan davrida arab tilining turk tilidan ko‘ra mavqei yuqori til ekanligi iddaosiga qaramay, turk tilining boy til ekanligini isbotlash maqsadida “Lug‘at” kitobi uslubida yaratgan. Bu yuksak til salohiyatining ikkinchi misolini buyuk shoir, mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiy tomonidan turk tilining boshqa tillardan kam emasligini dalillash maqsadida yozilgan “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari misolida ko‘rish mumkin. Xullas, Abdulla Oripov e‘tirof etganidek, Temurning qilichi yetmagan joyga qalami bilan yetgan, jang maydonida emas, balki ilm-fan va tafakkur yo‘lida kurash olib borgan ikki buyuk alloma sifatida butun turk dunyosining diqqat markazidadir.

Koshg‘ariy yillar davomida turk mamlakatlarini kezib, o‘zi ilmiy sohalarida tadqiqot olib borgan va so‘zdan tortib etimologiyasigacha ko‘rgan deyarli barcha madaniy elementlarini yozib olgan. Koshg‘ariy o‘z so‘zlari bilan: “Men turklar, turkmanlar, o‘g‘uzlar, chigillar, yag‘molar, qirgizlarning (qirg‘izlarning) shaharlarini, qishloq va yaylovlarini ko‘p yillar kezib chiqdim, lug‘atlarini to‘pladim, turli xil so‘z xususiyatlarini o‘rganib, aniqlab chiqdim.”-deydi. Binobarin, Koshg‘ariy turk qabilalari, madaniyati va urf-odatlarini haqida katta hajmli material to‘plash orqali arab muhitiga turk tili va madaniyatini olib kirish, turk tili haqida yozgan grammatikasi bilan arablarga turk tilini o‘rgatishni maqsad qilgan. Shunday qilib, devon; arablarga turk tilini o‘rgatish va turk tilining arab tili kabi boy til ekanligini va undan kam emasligini ko‘rsatish maqsadida yozilgan ilk turkcha lug‘at sifatida ma‘lum.

Devonu Lug‘otit Turk madaniyatimiz va sivilizatsiyamizni ko‘p jihatdan aks ettirish nuqtai nazaridan turkiylikning asosiy asarlaridan biridir. Kitobning yaratilishida turkiy so‘zlar arab qoidalariga ko‘ra tartibga solingan va arabcha muqobillari bilan ma‘nosini topgan. Koshg‘ariy bu asarni yozganidan uch yil o‘tib, Abbosiylar xalifasi Muqtadiy Billohga taqdim etadi. Uning bu xatti-harakatini turkiy tilning ustunliklarini davlat tomonidan ma‘qullash sifatida baholash mumkin. Bundan uch yuz yil o‘tib, lug‘at ilk bor Kilisli Rifatning tuzatishi bilan nashr etilgan; 1943-yili Turk tillari jamiyati a‘zosi Besim Atalay tomonidan arab harflari lotin harflarida o‘z muqobilligini topgan. Devonning o‘zbek nashrlari bo‘yicha ilk tadqiqotlar 1940-yillarda boshlangan. O‘zbekistondagi nashrlar haqida batafsil ma‘lumotni ushbu sondagi maqolalardan olishingiz mumkin.

Koshg‘ariy madrasada tahsil olgani uchun o‘qigan dars materiallari formatini o‘zlashtirib, ijodida mumtoz arab kitoblaridagi usulga amal qilgan. Boshqacha aytganda, Devonu Lug‘otit Turk nomli asar; Muqaddima hamd, salovat va salom bilan boshlanib, ish oxirida duo bilan yakunlanadi. Asar nafaqat lug‘at, balki hikmatlar, she‘rlar, ayot va hadislar, turkiy qabilalarga oid belgilar, sheva farqlariga oid muhim topilmalar, lingvistik materiallar mazmuni bilan ensiklopediya hisoblanadi. Buyuk turk olimi Mahmud Koshg‘ariyning asar yozilganining 950 yilligi munosabati bilan hurmat bilan yod etamiz.

Mirzo Kenjabek ta‘biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahroning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

LOTIN YOZUVIGA ASOSLANGAN YANGI O‘ZBEK ALIFBOSI VA TURK-RUN YOZUVI TARIXIGA BIR NAZAR

Muso Muhammadiyevich YULDASHEV,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti professori,
E-mail: muso.yuldoshev@mail.ru

Annotatsiya: Insoniyatning olis tarixida nutqni yozib olish uchun bir necha ming yil ilgorigina belgilar qo‘llanila boshlagan. Bu davrning boshlanishi eramizdan oldingi beshinchi ming yillikka to‘g‘ri keladi. Dastlabki yozuvlar piktograflardan iborat bo‘lib, ular zamonaviy yozuvlarning shakllanishida asosiy manba bo‘lib xizmat qilgan.

Qadimgi turkiy qabilalar bilan qadimgi etrusklar o‘rtasida qondoshlik aloqasi bo‘lganmi, agar shunday bo‘lsa farg‘onalik qomusiy olim Ahmad ibn Muhammad Farg‘oniy (X asr) G‘arbda al Fraganus nomi bilan mashhur bo‘lgani kabi, “*Etrusk*” atamasi ham **El (Er) Turk** so‘zining yunoncha shakli bo‘lishi mumkin, degan taxmin tug‘iladi. Qadimgi O‘rxun-Enasoy yozuvidagi belgilar bugun yoki so‘zlarni ifodalamay qadimgi lotin (etrusk) yozuvidagi belgilar kabi tovushlarni ifodalash va o‘ngdan chapga qarab, yuqoridan pastga – vertikal bustrofedon usulda yozilishi va belgilarning yuzaki o‘xshashligi hamda ba’zi bir belgilar aynan bir xil tovushni ifodalashiga asoslanib, bu kabilar o‘rtasida aloqa bo‘lgan, degan taxmin qiladigan bo‘lsak, O‘rxun-Enasoy yozuvi bilan lotin (etrusk) yozuvlarining asosi bir bo‘lgan, degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: *piktograflar, finikiyaliklar tili, semit tillari, yahudiy va arab tillari, Kivirinal tepaligi, Turk-run yozuvi, turk yozuvi, so‘g‘d yozuvi, Enasoy yozuvlari, Elbeyalik yunonlar, L.V. Shcherba, Gerodot, E. Mayani, etrusklar, alban.*

NEW UZBEK ALPHABET BASED ON LATIN SCRIPT AND AT A GLANCE AT THE HISTORY OF TURK-RUN SCRIPT

Annotation: The use of symbols was only a few thousand years ago to record speech. The beginning of this period corresponds to the fifth millennium BC. The first writings consisted of pictographs, which served as the main source for the formation of modern writings.

Was there a blood relationship between the ancient Turkic tribes and the ancient Etruscans, and if so, the Ferghanaian encyclopedist Ahmad ibn Muhammad Farghani (10th century) as known in the West as al Fraganus, the Etruscan term It is also speculated that El (Er) may be the Greek form of the Turkish word. The signs in the ancient Orhun-Enasoy script do not express words today, but express sounds like the signs in the ancient Latin (Etruscan) script, and are written from right to left, from top to bottom - in the vertical bustrophedon method, and the surface similarity of the signs and some signs are exactly the same. if we assume that there was a connection between them based on the fact that they express a different sound, we can conclude that the base of the Orhun-Enasoy script and the Latin (Etruscan) script was the same.

Key words: *pictographs, Phoenicians, Semitic languages, Jewish and Arabic languages, Kivirinal hill, Turkic-run script, Turkic script, Sogdian script, Enasoi inscriptions, Elbeian Greeks, L.V. shcherba, Herodotus, Mayan, Etruscans, Albanian.*

НОВЫЙ УЗБЕКСКИЙ АЛФАВИТ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОГО ПИСЬМА И ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ ТЮРКО- РУНИЧЕСКИЙ ПИСЬМЕННОСТИ

Аннотация: Символы использовались всего несколько тысяч лет назад для записи речи. Начало этого периода соответствует пятому тысячелетию до нашей эры. Первые

письмена состояли из пиктограмм, которые послужили основным источником формирования современных письменностей. Было ли кровное родство между древними тюркскими племенами и древними этрусками, если Ферганский ученый-камуси Ахмад ибн Мухаммад Фергани (X век), известный на Западе как Аль Фраганус, предполагает, что термин “этруск” может быть греческой формой турецкого слова El (Er) Turk.

Знаки в древнем Орхун-Енисейском письме сегодня не выражают слова, а выражают звуки, подобно знакам древнего латинского (этрусского) письма, и пишутся справа налево, сверху вниз - методом вертикального бустрофедона, и поверхностное сходство знаков и некоторых знаков совершенно одинаково, если предположить, что между ними существовала связь на основании того, что они выражают разный звук, то можно заключить, что основой Орхун-Енисейской письменности является латынь. Этрусское письмо было таким же.

Ключевые слова: *пиктограммы, финикийцы, семитские языки, еврейский и арабский языки, холм Кивиринал, тюркская письменность, согдийская письменность, Енисейские надписи, эльбейские греки, Л.В. Щерба, Геродот, майя, этруски, албанцы.*

Kishilik jamiyati o‘z tarixining ko‘proq davrini yozuvsiz o‘tkazgan va rivojlangan davrlargacha yetib kelguncha uzoq yo‘lni bosib o‘tgan. Nutqni yozib olish uchun esa bir necha ming yil ilgarigina belgilar qo‘llanila boshlagan. Bu davrning boshlanishi eramizdan oldingi beshinchi ming yillikka to‘g‘ri keladi. Dastlabki yozuvlar piktograflardan iborat bo‘lib, zamonaviy yozuvlarning shakllanishida asosiy manba bo‘lib xizmat qilgan.

Birinchi alifboni eramizdan oldingi ikkinchi ming yillikda finikiyaliklar yaratgan. Bu alifbo 22 harfdan iborat bo‘lib, harflar faqat undosh tovushlardangina tashkil topgan hamda o‘ngdan chapga qarab yozilgan va o‘qilgan. Finikiyaliklar tilikabi semit tillari guruhiga kiruvchi yahudiy va arab yozuvlariga finikiyaliklaryozuvi asos qilib olingan. Chunki bu tillarda ham finikiyaliklar tili kabi so‘zlarningildizi undosh tovushlardan iborat bo‘lgan. Shu bilan bir qatorda, hozirgi yahudiy va arab tillarida qadimgi finikiyaliklardagidek o‘ngdan chapga qarab yozilish usuli saqlanib qolgan. Shunisi diqqatga sazovorki, Rimdagi Kivirinal tepaligidan topilgan, eramizdan oldingi 450-yilga mansub bo‘lgan Duyen yozuvlari deb nom olgan sopol idishlardagi lotin yozuvlari ham o‘ngdan chapga qarab yozilgan.

1993-yilning ikkinchi sentabrida O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimovning farmoniga asosan qabul qilingan lotin yozuvi asosidagi yangi o‘zbek alifbosining o‘tmishi ham finikiyaliklar yozuvibilan bog‘langandir.

Taxminan, eramizdan oldingi IX asrda, yunonlar alifboni finikiyaliklardan o‘zlashtirib olgan va unli tovushlarni ifodalovchi belgilar qo‘shib, ancha takomillashtirgan. Chunki finikiyaliklar alifbosi faqat undosh tovushlardan iborat bo‘lgan.

Eramizdan oldingi V asrning boshlariga kelib bu yozuv ikki tarmoqqa –sharqiy yozuv, ya’ni eramizdan oldingi 403-yilda qabul qilingan umumgrek yozuvi va g‘arbiy, ya’ni eramizdan oldingi yettinchi asrda qabul qilingan, grek yozuvidan ancha farq qilgan lotin yozuviga ajralgan.

Tarixiy manbalarda berilishicha, lotin grafikasi nomi bilan mashhur bo‘lgan yozuvni rimliklarga eramizdan oldingi birinchi ming yillikning birinchi yarmidayoq Appenin yarim orolida yashovchi qabilalar orasida yetakchi rol o‘ynagan etrusklar olib kirgan.

Qadimda o‘ta kuchli madaniyatga ega bo‘lgan va juda katta hududda shaharlar barpo etgan, yozuv va haykaltaroshlik san’ati rivojlangan, hozirgi davrga kelib unutilgan etrusklarning asl kelib chiqqan hududi qayerda ekanligi hozirgacha jumboq bo‘lib kelmoqda. Tarixchilar etrusklarning

asl kelib chiqishi haqida uch xil fikr bildirishganlar. Rim adibi Dionisiy (er. oldin. birinchi asrda yashagan) etrusklarni Rimdagi mahalliy qabilalarga qo‘shgan bo‘lsa, Tit Liviy (imperator Avgust davrida yashagan) etrusklarni shimoldan ko‘chib kelgan degan fikrni bildirgan, lekin ko‘pchilik olimlar qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning (er. oldin 484-425 yillar) etrusklar sharqdan kelgan degan nazariyaga qo‘shilmoqda. Fransuz tadqiqotchisi E.Meyeni etrusklar alban (hozirgi Ozarbayjonda yashagan qadimgi xalq) xalqiga yaqin qarindoshlar degan, fikrni bildirgan (Viktor Drachuk, 185 bet).

Bizga ma’lumki, yozuvlarning ko‘pchiligi qadimgi finikiyaliklardan olingan, degan xulosa bor. Shunday ekan, 1889-yil O‘rxun va Enasoy daryolari qirg‘oqlarida rus sayyohi N.Yadrinsev tomonidan topilgan va Daniyalik olim W.Tomsen tomonidan o‘qilgan sirli O‘rxun-Enasoy yozuvlari bilan qadimgi lotin (etrusk) yozuvlari o‘rtasida o‘xshashlik bormi, degan savol tug‘iladi. Dastlab, W.Tomsen O‘rxun-Enasoy yozuvini boshqa tadqiqotchilar kabi chapdan o‘ngga emas, balki o‘ngdan chapga qarab o‘qish kerak, deb o‘ylaydi. Keyin, boshqa har qanday sirli yozuvlarni o‘qish qobiliyatiga ega bo‘lgan olimlar kabi, yozuvlarda qancha belgi uchrashini hisoblab chiqib, bu harfli yozuvdir degan fikrga keldi (V.Drachuk, 151-bet). Xullas, W. Tomsen sirli O‘rxun-Enasoy yozuvini o‘qishga muyassar bo‘ldi. Olim bu yozuvni o‘qish bilan birga bu yozuv san’ati qadimgi turkiy xalqqa tegishli ekanligini isbotladi. Lekin O‘rxun-Enasoy yozuvlarining asosida qanday yozuv yotishi hozirgacha jumboq bo‘lib kelmoqda. Jumladan, G‘. Abdurahmonov va A. Rustamovlar O‘rxun harflarining qadimgi german xalqlariga mansub Run deb ataluvchi yozuvga tashqi jihatdan bir oz o‘xshashligini e’tiborga olib, turkiy run yozuvi deb atagan bo‘lsa (G. Abdurahmonov va A. Rustamov, 11-bet), N. Abduraxmonov, I. Kormushinning «Turk-run yozuvi o‘ngdan chapga qaratib yozilgan, mazkur yozuvning kelib chiqishi to‘g‘risida turkologiya adabiyotlarida har xil fikrlar uchraydi. Ba’zilar turkyozuvi so‘g‘d yozuvidan kelib chiqqan desalar, ayrimlari pahlaviy yozuvidan olinganligini qayd qiladilar», degan fikrni keltirgan va shu nazariya tarafdori ekanligi sezilmoqda (N. Abduraxmonov, 19-bet). Ba’zi olimlar O‘rxun-Enasoy yozuvi xitoyliklar iyerogliflaridan olingan degan fikrni ham bildirishganlar. Bunga sabab O‘rxun – Enasoy yozuvining yuqoridan pastga qarab yozilishi ko‘zda tutilgan bo‘lishi mumkin. Shu kabi bustrofedon usulidagi yozuvlarni Rim yozuvlarida ham uchratish mumkin. Masalan: eramizdan oldingi VI asrga mansub Rimda topilgan “qora tosh” deb nomlangan ustundagi qadimgi lotin yozuvi ham yuqoridan pastga – vertikal bustrofedon usulda yozilgan.

Xitoy iyerogliflari alohida bir tovushni emas, balki bo‘g‘in yoki to‘liq bir so‘zni ifodalaydi. Olimlarning isbotlashicha, bo‘g‘inli yozuv sistemasida 50 yoki undan ortiq belgilar bo‘lgan. O‘rxun –Enasoy yozuvi esa V. Drachukda 38 belgidan, G‘. Abdurahmonov va A. Rustamovlarda 41, N. Abduraxmonovda esa 29 belgidan iborat deyilgan va har bir belgi alohida bir tovushni ifodalagan. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib eramizdan oldingi VIII asrga tegishli bo‘lgan “Marsilian alifbosi”, “Pompey kursivi” deb nomlangan qadimgi lotin (etrusk) yozuvlaridan va qadimgi O‘rxun – Enasoy yozuvlaridan olingan namunalarni ko‘zdan kechirar ekanmiz, ular o‘rtasidagi o‘xshashlik bu yozuvlarning kelib chiqish tarixida yaqinlik bormi? - degan savol tug‘iladi.

Tovushni ifodalovchi maxsus belgilar (harflar)ning yuzaga kelish tarixini yoritishda XIX asr va XX asrning boshlarida topilgan va deshifrovka qilingan juda ko‘p yodgorliklar fanning muhim yutug‘i bo‘ldi. Fanning bu yutug‘i yozuv tarixini tilshunoslik fanining mustaqil bir bo‘limi sifatida ajralishiga olib keldi. Bu davrda asosan, to‘rt guruh (qadimgi Misr giyeroglif yozuvi, mixxat yozuvi, finikiy va xanaan yozuvlari, yunon va lotin alifbolarining qadimiy shakli, O‘rxun -Enasoy yozuvlari) qadimgi yozuvlar deshifrovka qilindi. Hozirgi dunyo aholisining 35 foiziga

yaqini foydalanayotgan lotin alifbosining tarixi qadimgi yunon alifbosi bilan bog‘liqligi va bu ikkala yozuvham qadimgi finikiylardan olinganligi ma’lum. Lekin, qadimgi turkiy xalqlarning yozuvi bo‘lmish O‘rxun-Enasoy yozuvlarining kelib chiqish tarixi haqida har xil ilmiy yo‘nalishlar mavjud.

Maqolada shu o‘qilgan yozuvlardan qadimgi yunon, lotin va O‘rxun -Enasoy yozuvlari asosida fikr yuritamiz.

Qadimda Evbeyalik (Markaziy Yunonistonning sharqiy chegarasida joylashgan orol mil.avval 700-650 yillar) yunonlar janubiy Italiya hududlarini bosib olish jarayonida Italiya sivilizatsiyaning taraqqiy etishida katta rol o‘ynadi. Elbeyalik yunonlardan lotinlar birinchi marta yozuv san’atini o‘rganganlar.

Bu shuni ko‘rsatadiki, lotinlar Elbeyalik yunonlarning tovush, bo‘g‘in va so‘zlarini ifodalagan belgilarini to‘lig‘icha o‘zlashtirib olgan. Lekin, yunon tilidagi harflar lotin tilidagi tovushlarni aynan ifoda etolmas edi. Shu sabali davr o‘tishi bilan lotinlar yunonlardan olgan harflarni o‘zgartirib, o‘zlarining tovushlariga to‘lig‘icha moslashtira boshladilar.

Yunonlarning *g*, *k* tovushlarini talaffuz qilishda sezilarli farq bo‘lmagan. Chunki bu ikkala belgi ham “x” ga yaqin talaffuz qilingan. Shuning uchun ham yunonlar bu tovushlarni talaffuz qilganda Rimliklar farqlay olmagan. Natijada uchinchi belgi *S* yuzaga kelgan. Bu harfning yozilishi va talaffuzi lotinlar uchun qulay bo‘lgan.

Yunon tilidagi *h* ikki harfning birikuvi bo‘lib *W* (*v*) tovushini ifodalagan. Davr o‘tishi bilan *h* tushib qolgan va *f* shaklida yozilgan. Keyinchalik asl ma’nosini yo‘qotib *f* deb talaffuz qilingan. Qadimda “*u*” unlisini ifodalagan *v* belgi “*v*” deb talaffuz qilina boshlagan.

Shunday qilib, yunon alifbosidan qabul qilingan birinchi olti belgidan ikkitasi vaqt o‘tishi jarayonida umuman boshqa tovushlarni ifodalay boshladi: *c* “*x*”, *c* “*k*”, *f* “*v*”, *f* “*f*”. Yettinchi harf *s* jarangli “*z*” tovushini ifodalagan. Til taraqqiyoti jarayonida ikki unli o‘rtasida kelgan jarangli *s* (*z*) – *r* (*r*) ga aylangan. Ornase < ornare va *Z* tovushi iste’moldan chiqarilgan.

Qolgan yunon harflarini lotinlar to‘lig‘icha o‘zlarining tovushlariga moslashtirib olgan. Lekin hozirgi lotin alifbosi tarkibiga *x*, *y*, *z* harflari kiritilgan bo‘lsa ham faqat yunon tilidan kirib kelgan so‘zlarda ishlatiladi.

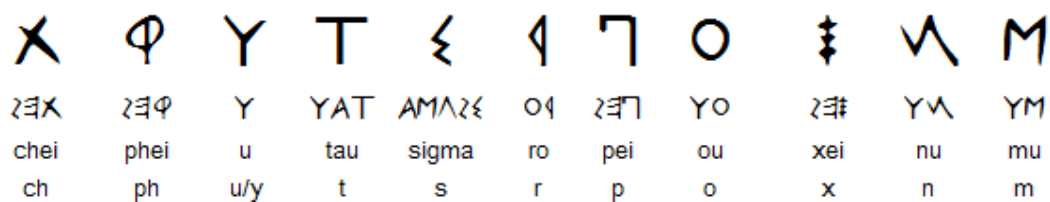
Bizga ma’lumki, hozirgi lotin, yunon, arab, ivrit va boshqa shu kabi yozuvlarning asosida qadimgi finikiyaliklar yaratgan belgilar yotadi. Shu sababli qadimgi Yunon va Lotin yozuvlarining yuzaga kelish davri miloddan avval VIII- VII asrlar deb aytiladi. Ammo manbalarda qadimgi turkiy xalqlar tomonidan ixtiro qilingan O‘rxun -Enasoy yozuvlari milodning V-VII asrlarida yuzaga kelgan deb ta’kidlangan. Lekin, qadimgi Evbey va O‘rxun-Enasoy yozuvlarini taqqoslaganda aynan bir xil tovushni ifodalama-da, belgilarning umumiyligi yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Bizning nazarimizda finikiyaliklar tomonidan ixtiro qilingan tovush belgilari g‘arb va sharqqa bir davrda tarqalgan bo‘lishi mumkin.

Yozuvlardan namunalar keltiramiz:

Qadimgi yunon alifbosi

Α α	Β β	Γ γ	Δ δ	Ε ε	Ζ ζ	Η η	Θ θ	Ι ι	Κ κ	Λ λ
labda	kappa	iota	theta	eta	zeta	ei	delta	gamma	beta	alpha
l	k	i	th	i	z	e/ē	d	g	b	a

Qadimgi Evbey (Yunonistonda yashagan xalq) alifbosi

Qadimgi turk va Sarmat (Miloddan oldingi IV-I asrlarda Sharqiy Yevropada yashagan xalq) alifbolari

Shunday ekan qadimgi O'rxun Enasoy yozuvlarining yuzaga kelish davri milodning V-VII asrlari emas, balki miloddan avvalgi VI-V asrlar bo'lishi mumkin.

Bu nodir yozuvlarni bir-biriga taqqoslab, shundan taxminiy xulosaga keldik:

1. Qadimgi turkiy qabilalar bilan qadimgi etrusklar o'rtasida qondoshlik aloqasi bo'lganmi, agar shunday bo'lsa farg'onalik qomusiy olim Ahmad ibn Muhammad Farg'oniy (X asr) G'arbda al Fraganus nomi bilan mashhur bo'lgani kabi, *Etrusk* atamasi ham *El (Er) Turk* so'zining yunoncha shakli bo'lishi mumkin, degan taxmin tug'iladi.

Mashhur tarixchi L.N. Gumilev turkiy xalqlarning tarixi bilan shug'ullanib, bu xalqni Irtish, Enasoy daryolaridan to Alp tog'larigacha bo'lgan hududda o'troq bo'lmay, ko'chib yurganligi haqida yozadi. Shu bilan bir qatorda olim turkiylardagi "O'rda" so'zi bilan lotin tilidagi orda (sulola, otryad, tartib, istehkom, orden) so'zlari shakl va ma'no jihatidan bir xilligini aytib

o‘tadi. Shunday ekan, g‘arbdagi eng baland Alp tog‘larining atamasi ham turkiy so‘z bo‘lishi mumkin. Chunki turkiyda alp qomat, alp yurak, Alpomish kabi so‘zlar keng tarqalgan bo‘lib, ulkan, baquvvat, bahaybat degan ma’nolarni beradi.

2. Qadimgi O‘rxun-Enasoy yozuvidagi belgilar bugun yoki so‘zlarni ifodalamay qadimgi lotin (etrusk) yozuvidagi belgilar kabi tovushlarni ifodalash va o‘ngdan chapga qarab, yuqoridan pastga – vertikal bustrofedon usulda yozilishi va belgilarning yuzaki o‘xshashligi hamda ba’zi bir belgilar aynan bir xil tovushni ifodalashiga asoslanib, bu kabilar o‘rtasida aloqa bo‘lgan, degan taxmin qiladigan bo‘lsak, O‘rxun-Enasoy yozuvi bilan lotin (etrusk) yozuvlarining asosi bir bo‘lgan, degan xulosaga kelishimiz mumkin.

3. Bu taxminlar kelgusida ilmiy jihatdan isbotlansa, lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosiga o‘tish qadimda ajdodlarimiz foydalangan o‘zalifbomizning takomillashtirilgan shakliga o‘tish, degan tabiiy xulosaga olib keladi.

Shu o‘rinda akademik L.V. Shcherbaning quyidagi so‘zlarini yozishni lozim topdik: «Men o‘zgalarning fikri yuzasidan bahslashishni yoqtirmayman, chunki men mukammal bir fikrga kelgan bo‘lsam, fikrimga qo‘shilmaganlar xijolat bo‘lishi mumkin. Asosli aytilgan fikr, agar u noto‘g‘ri bo‘lsa ham, haqiqat yo‘lida sochilgan urug‘ hisoblanadi”.

Iqtiboslar/Сноски/References/Kaynaklar:

1. Древнетюркский словарь. -Л.: Наука, 1969.
2. Федорова Е.В. Введение в латинскую эпиграфику. Изд-во МГУ, 1982 г.
3. Словарь античности. -М.: Прогресс, 1989.
4. Драчук В. С. Ёзувлар ўтмиш сирлари шоҳиди. Русча нашрдан таржима. -Т.: Ўзбекистон, 1982.
5. Абдурахманов Г., Рустамов А. Қадимги туркий тил. - Т.: Ўқитувчи, 1982.
6. Щерба Л.В. Языковая система. -Л., 1974.
7. Гумилев Л.Н. Тысячелетие вокруг Каспия. - Баку, 1991.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
 3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
 4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
 5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
 6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma'rifiy, ilmi-fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o'tkazilgan sammitida ko'zda tutilgan o'zaro aloqalarni jadallashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta'sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e'lon qilishga mo'ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e'tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O'zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

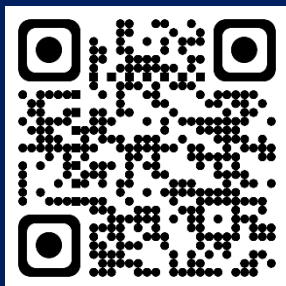
@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа A4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекомендованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğrenim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

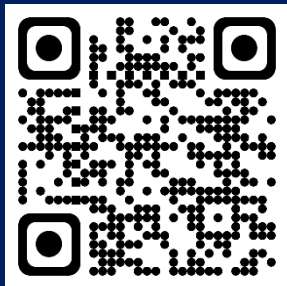
@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 29-oktabrda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 31-oktabrda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i –9.

Adadi 15 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229